

גמרא:

תנו רבנן: בתי כנסיות — אין נוהגין בהן קלות ראש¹¹⁰. ולכן, אין אוכלין בהן, ואין שותין בהן, ואין ניאותין [מתקשטין] בהם, ואין מטיילין בהם, ואין נכנסין בהן בימות החמה — מפני החמה, ובימות הגשמים — מפני הגשמים, ואין מספידין בהן הספר של יחיד.

אבל, קורין בהן, ושונין בהן, ומספידין בהן הספר של רבים, דהיינו הספר של תלמיד חכם, שצריכין הרבים להתאסף להספידו. ובית הכנסת ראוי לכך, לפי שהוא מקום גדול.

אמר רבי יהודה: אימתי, בישובך. אבל בחורבןך — מניחין אותך, ועולין בהן עשבים, ולא יתלוש — מפני עגמת נפש.

ואין מפשילין בתוכו חבלים [והוא הדין דאין עושין בתוכו כל שאר מלאכות. אלא נקט להא, לפי שלצורך הפשלת חבלים צריך מקום מרווח פנוי, ובית הכנסת — גדול הוא, וראוי לכך].

ואין פורשין לתוכו מצודות¹⁰⁷,

ואין שוטחין על גגו פירות,

ואין עושין אותו קפנדריא.

שנאמר: "והשמותי את מקדשיכם", משמע — קדושתן אף כשהן שוממין¹⁰⁸.

עלו בו עשבים, לא יתלוש — מפני עגמת נפש, שתהא לראוי בית הכנסת עגמת נפש על חורבנו, ויזכרו ימי בניינו, ואת שהיו רגילין להתאסף שם, כדי שיבקשו רחמים שיחזור לקדמותו¹⁰⁹.

— שהיו קיימין בשעת החורבן. אבל לשון "שממה" אינו נופל אלא גבי דבר שנחרב, ולא נבנה שנים רבות. ולהכי, הכא דכתיב: "והשימותי", על כרחך דמיירי לאחר החורבן, וקאמר הקב"ה שישארו שוממין. ובכל זאת, אעפ"י שנחרבו מכבר, קרי ליה "מקדשיכם", אלמא דקדושתן — אף כשהן שוממין.

109. והרמב"ם בפירוש המשניות כתב: "רוצה לומר, שיכאב הלב כשיש בו עשבים, וישתדלו בכנינו אם יוכלו. או תכנע נפשם וישוכו אל ה' — אם אין בהם יכולת לבנותו".

110. בספר יראים [סי' שכ"ד] כתב, דמורא בית הכנסת ובית המדרש הוא חיוב דאורייתא, והוא ממצות עשה ד"ומקדשי תיראו". עוד כתב [בסי' שפ"ג], גבי לאו דמעילה בהקדש, דכשם שאסור ליהנות מהקדש, כך אסור ליהנות מביהכנ"ס וביהמדר.

ואמרי לה בחניכתו". והיינו, ד"בחניכתו" — היינו שלא כניתי לו אני שם. ו"בחניכתו" — היינו שלא קראתיו אפילו בשם שכינו לו אחרים. ובבבן יהודע כתב, ד"חכינתו" הוא כינוי שם. כגון אם קוראין לו אליהו, משנים שמו ל"אליאס". ו"חניכתו" — הוא שם משפחתו. ורבי זירא היה נזהר לקרות לאדם בשמו ממש, ולא בכינויו, ולא בשם משפחתו.

107. דכיון דבית הכנסת שומם, באים עופות לקנן בו. להכי קאמר התנא, דלא יפרוש שם מצודות.

108. כתב התוי"ט, דדריש לה, מדלא כתיב: "ואת מקדשיכם אשומם".

ובתוס' רעק"א הביא, דבתשובת מהרי"ט [ח"א סי' קכ"ב. ד"ה וברם גדולה] כתב, דהכי דייקנן, דאה"נ אי הוה כתיב: "והחרבתי את מקדשיכם", היה אפשר לפרש, דהיינו מקדשיכם

ראש ביותר — הוא דאסור, קא משמע לן דאפילו חשבונות — אסיר.

אמר רב אסי: בית הכנסת שמחשבין בו חשבונות — מלינין בו את המת.

ותמהינן: מלינין דווקא סלקא דעתך? וכי חובה היא להלין בהן את המת? לא סגי דלאו הכי?

אלא, הכי קאמר: לסוף שילינו בו מת מצוה. שימותו בעיר מתים שאין להן קוברין.

שנינו במשנתינו: ואין ניאותין בהן.

אמר רבא: חכמים ותלמידיהם — מותרין.

דאמר רבי יהושע בן לוי: מאי האי דקרינן לבית המדרש: "בי רבנן"? משום שהיא ביתא דרבנן, שהוא כביתם לכל דבר.

שנינו במשנתינו: ואין נכנסין בהן בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים.

כי הא, דרבינא ורב אדא בר מתנה, הוו קיימי [היו עומדים], ושאלו שאלתא מרבא.

ותמהינן: עשבים — מאן דבר שמייהו? היכא אמר תנא קמא דעושין דבר שמונעין מלעלות עשבים, דאמר רבי יהודה דבחורבנן — מניחין לעלות בהן עשבים?!

ומתצינן: מתניתא חסורי מיחסרא. והכי קתני: ומכבדין אותן, ולאחר מכן מרביצין אותן, דהיינו שמזלפין מים כדי להרכיץ את האבק — כדי שלא יעלו בהן עשבים.

ואהא אמר רבי יהודה: אימתי עבדינן להני מילי — בישובן. אבל בחורבנן — מניחין אותן [את העשבים] לעלות. עלו בהן עשבים — לא יתלוש, מפני עגמת נפש.

אמר רבי אסי: בתי כנסיות שבבבל, על תנאי¹¹¹ שיוכלו להשתמש בהן בזמן שהן בטלין¹¹² — הן עשוין.

ואף על פי כן, על אף שעשוין על תנאי, בבניין¹¹³ — אין נוהגין בהן קלות ראש.

ומאי ניהו האי קלות ראש, דאתא רבי אסי לאשמועינן דאין נוהגין בהן?

אפילו לחשב בהן חשבונות. דסלקא דעתך אמינא, דדווקא אכילה ושתייה, דהוו קלות

שכתב במ"ב שם.

112. כך כתבו התוס', דמייירי דווקא בחורבנן, עיי"ש. וביארו דדווקא בתי כנסיות שבבבל מהני בהו תנאי, משום דלעת בוא גואל במהרה בימינו, תפקע קדושתן. אבל לבתי כנסיות שבא"י לא מהני תנאי, שהרי לעולם עומדין בקדושתן.

113. דבחורבנן פשיטא דשרי בכל הני. תוס'.

111. כתב בשו"ע [סי' קנ"א סי"א]: "אם בשעת בנין בהכ"נ — התנו עליו להשתמש בו, מותר להשתמש בו בחרבנו. אבל ביישובו, לא מהני תנאי בד"א, בבתי כנסיות שבחוצה לארץ, אבל בבתי כנסיות שבא"י, לא מהני שום תנאי". וכתב המג"א, דמשמע מדברי המחבר, דהא דאמרינן הכא, דבתי כנסיות שבבבל — על תנאי הן עשוין מעיקרא, היינו דווקא בבבל, אבל בשאר ארצות — בעינן תנאי מפורש. ועיי' מה

אתא זילחא דמיטרא [גשם שבא בכח], עיילי לבי כנישתא.

אי נמי, נישחי פורתא בבית הכנסת — וניקום.

אמר: האי דעיילינן לבי כנישתא — לאו משום מיטרא¹¹⁴, דהיינו, לא נכנסנו כדי שיגן עלינו בית הכנסת מפני הגשם, אלא, משום דשמעתא בעא צילותא [דעה צלולה] — כיומא דאסתנא. דהיינו, יום שמנשבת בו רוח צפונית. שיום אורה הוא, ונוח לכל.

שנינו במשנתינו: ומספידין בהן הספד של רבים.

היכי דמי הספידא דרבים?

אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: אי אצטריך ליה לאיניש למיקרי גברא מבי כנישתא, מאי? היאך יעשה, הא אין נכנסין לבית הכנסת שלא לצורך?

מחוי רב הסדא — כגון הספידא דקאי ביה [רש"י גרס: "בי"] רב ששת, דהיינו, הספד על אדם שמת מבית רב ששת¹¹⁵.

מחוי רב ששת — כגון הספידא דקאי ביה רב הסדא.

אמר ליה: אי צורבא מרבנן הוא — לימא הלכתא כשיכנס לבית הכנסת.

רפרם אכפרה לכלתיה¹¹⁶ כבי כנישתא. אמר: משום יקרא דידי ודמיתא — אתו כוליה עלמא, והוה ליה הספידא דרבים.

ואי תנא הוא — לימא מתניתא.

רבי זירא ספדיה להחוא מרבנן כבי כנישתא. אמר: אי משום יקרא דידי, אי משום יקרא דמיתא — אתו כולי עלמא.

ואי קרא [בעל מקראות] הוא — לימא פסוקא.

ריש לקיש ספדיה להחוא צורבא מרבנן,

ואי לא, לימא ליה לינוקא: אימא לי פסוקי!

וכתב דכן נראה מפירוש הר"ן.

116. בשו"ע יו"ד [סי' שד"מ ס"ב] איתא: כשם שמספידין על האנשים, כך מספידין על הנשים כראוי להם. וכתב שם הבאר הגולה, דמקור האי דינא — מהך דרפרם [וכ"כ שם בהגהות הגר"א, עיי"ש].

ויש שתמהו, אמאי לא מייתו ראייה מהא דאברהם הספיד את שרה? ובילקוט הגרשוני כתב לתרץ עפ"י הא דאיתא בתוס' במועד קטן [כ' ע"א, ד"ה מה חג] בשם הירושלמי, דאין למדין מקודם מתן תורה. עוד תירץ, דשאני שרה, שאברהם אבינו היה טפל לה בנביאות [כדאיתא בחז"ל].

114. כתב היעב"ץ, דנראה דהיינו דווקא בכהאי גוונא, שהיו עומדין בחוץ, ונכנסו פנימה. להכי אם היו נכנסין מפני המטר — הוי זילותא. אבל תלמידי חכמים העומדין בביהכנ"ס ולומדים שם, מותרים בכל דבר הנאה הנאותה להם שם [ואפילו בישובם, ואפילו בבית הכנסת שבא"י, ובלי תנאי].

115. כך פירש רש"י. והמהרש"א כתב, דלולי פירש"י היה נראה לפרש, דה"ק: בהספידא על אדם אחר — שיהא רב ששת באותו הספד. דכיון דהמספיד ת"ח הוא — מקרי הספידא דרבים. וכהספידא דהספיד רפרם לכלתיה, ואמר: אי משום יקרא דידי וכו' אתו כולי עלמא.

הספידו בלשון: "חסרא ארץ ישראל גברא רבא" — לחסידי דבבל, דהיינו רב נחמן, שלא הספידו לההוא דהוה תני הלכתא ספרי וכו', והיה מבני ארץ ישראל [מהרש"א].

תנן התם במסכת אבות: ודאשתמש בתנא [כתר] — חלף מן העולם¹¹⁹.

תני ריש לקיש: זה המשתמש במי ששונה הלכות כתרה של תורה¹²⁰.

ואמר עולא: לשתמש איניש במאן דתני, שלומד לעצמו, ארבעה¹²¹ סדרים, ולא לשתמש במאן דמתני [שמלמד לאחרים] ארבעה סדרים¹²².

כי הא, דריש לקיש הוה אזיל באורחא. מטא עורקמא דמיא [הגיע לשלולית של מים].

אתא ההוא גברא, ארכביה לריש לקיש אכתפיה — וקא מעבר ליה.

אמר ליה ריש לקיש לההוא גברא: קרית, האם למדת תורה?

אמר ליה: קרינא!

דהוה שכיח בארעא דישראל, דהוי תני הלכתא [שהיה שונה משניות] בעשרים וארבע שורתא [שורות של תלמידים]¹¹⁷. והכי אמר: ווי, חסרא ארעא דישראל גברא רבה.

ההוא גברא, דהוי תני הלכתא סיפרא וסיפרי ותוספתא — ושכיב.

אתו ואמרו ליה לרב נחמן: ליספדיה מר!

אמר: היכי נספדיה? וכי כך אספידנו: הי צנא דמלי סיפרי [סל מלא ספרים] דחסר?

שהרי כמו סל מלא ספרים, שהסל אינו מבין מה שבתוכו, כך אדם זה — לא שימש תלמידי חכמים שיבינוהו טעמי המשנה, ופעמים שדברי משנה סותרין למשנה אחרת — וצריך לתרצן, וזה אינו יודע מה הוא שונה.

תא חזי מה בין תקיפי דארעא דישראל, דהיינו ריש לקיש¹¹⁸, שאף על פי שאותו תלמיד חכם לא היה מבני ארץ ישראל, אלא רק היה שכיח לבוא לשם, וגם הוה תני רק הלכתא, והיה יושב בכ"ד שורות, בכל זאת

בתלמידו — מצינו בכמה מקומות שהיו משתמשין בהם.

121. האי דנקט ארבעה סדרים, היינו: מועד, נשים, נזיקין, שהם נוהגין בזמן הזה, וקדשים, דהעוסק בהם — מעלה עליו הכתוב כאילו הקריב בביהמ"ק. לאפוקי זרעים וטהרות שאין נוהגין בחוץ לארץ, כדאיתא בב"מ [ק"ד ע"ב] וברש"י שם [ד"ה בארבעה, וד"ה בשיתא] עיי"ש.

122. כך פירש הר"ן. והרי"ף פירש, דמאן דתני

117. במהרש"א [ד"ה דשכיח] כתב, שהיה יושב בשורה העשרים וארבע.

118. עיי' רש"י שמוכיה דריש לקיש הוה תקיף, ורב נחמן בר יצחק הוה חסיד.

119. עוד פירש רש"י באבות, דהיינו שחלף ועבר ממנו שכר המצוה, שהרי כבר קבלו בכאן.

120. כתב המהרש"א, דהיינו דווקא במי שאינו תלמידו. ונתנו בו סימן, ד"תגא" הוא ראשי תיבות של: "תלמיד גברא אחרינא. אבל

שאלו עוד: תנית משניות?

אמר ליה: תנינא ארבעה סדרי משנה.

אמר ליה: פסלת לך ארבעה טורי, וטענת בר לקיש אכתפך¹²³? שדי בר לקישא [השלך את ריש לקיש, ועל עצמו היה אומר כן] במיא!

אמר ליה: אף על פי כן, ניהא לי דאשמעינן [שאשמש] למר.

אמר ליה ריש לקיש: אי הכי, גמור מיני הא מלתא¹²⁴ דאמר רבי זירא: בנות ישראל הן החמירו על עצמן, שאפילו רואות טיפת דם כחדל — יושבות עליו שבעה נקיים.

דמדאורייתא, אין ישיבת שבעה נקיים — אלא ברואה שלשה ימים רצופה בתוך ימי זיבה, דהיינו י"א ימים שבין נדה לנדה. אבל בימי נדה, אפילו ראתה כל שבעת הימים, ולערב יום השביעי פסקה מלראות, טובלת מיד — וטהורה.

ובנות ישראל החמירו על עצמן, לפי שאין הכל בקיאין אימתי הן עומדות בימי נדה, ואימתי — בימי זיבה¹²⁵.

תנא רבי אליהו: כל השונה הלכות מובטח לו שהוא בן עולם הבא. שנאמר: "הלכות עולם לו". אל תקרי: "הלכות", אלא: "הלכות". והכי דרשינן ליה לקרא: כל השונה 'הלכות' — 'עולם' הבא יהא 'לו'¹²⁶.

— היינו ששונה ד' סדרי משנה. ומאן דמתני — היינו שלמד תלמוד של ד' סדרים.

123. הקשה המהרש"א, הא הוי מעשה לסתור! דהא אמרינן לעיל, דדווקא במאן דמתני לאחרים — לא לשתמש איניש?! עיי"ש מה שתירץ. עוד כתב, דלפי הר"ן, שכתב דהאי גברא הוה נמי מתני, וקאמר לריש לקיש דאעפי"כ ניחא ליה לשמשו, קאמר ליה ריש לקיש: אי הכי גמור מיני וכו', וכיון שכן, תיחשב כתלמידי, ולתלמיד מותר לשמש לרבו, אפילו אם התלמיד מתני.

124. באור פני משה מפרש מאמר זה, עפ"י מאמר חז"ל [שבת כ"ג ע"ב]: "מאן דרחים רבנן — הוו ליה בנין רבנן". ועוד אמרו [שבועות י"ח ע"ב]: "כל הפורש מאשתו סמוך לוסתה — הווין לו בנים זכרים. ריב"ל אמר: הווין ליה בנים ראויין להוראה".

ואם כן, זו כוונת המאמר. דההוא גברא אמר: ניחא לי דאשמעינן למר. א"כ, הרי הוא רחים רבנן, וראוי שיהיו לו בנין רבנן. אלא דאפשר

שאינו פורש מאשתו סמוך לוסתה, וזו תהיה מניעה שלא יהיו לו בנין רבנן. לכך אמר לו: גמור מינאי הה מלתא וכו', וכשם שבנות ישראל מחמירות על עצמן בדבר זה, כך תחמיר על עצמך לפרוש סמוך לווסת, ואז הנך בטוח שיהיו לך בנין רבנן.

125. והקשה רש"י, אמאי החמירו ברואה טיפת דם, יחמירו רק ברואה ג' רצופין, דהא רק בכהאי גוונא סופרת מדאורייתא שבעה נקיים! ותירץ דמשכחת לה שבראיית טיפת דם צריכה לספור שבעה, כגון שספרה שבעה נקיים לאחר שראתה ג' ימים בימי זיבתה, וביום השביעי ראתה טיפת דם, הרי סתרה הכל וצריכה לספור שוב ד' נקיים. א"נ דחיישינן שמא ראתה כבר ב' ימים ולא ידעה, והיום ראתה וידעה, דמדינא צריכה ז"נ, לכך החמירו על עצמן.

126. עיין במהרש"א בח"א בנדה [ע"ג ע"א], שביאר סמיכות מאמר זה — להא דלעיל, דבנות ישראל החמירו וכו'.

כט-א

תנו רבנן: מבטלין¹²⁷ תלמוד תורה להוצאת המת, ולהכנסת הכלה. דהיינו, ללוותה מבית אביה לבית חופתה.

אמרו עליו על רבי יהודה ברבי אילעאי, שהיה מבטל תלמוד תורה להוצאת המת, ולהכנסת הכלה.

כמה דברים אמורים דמבטלין תלמוד תורה להוצאת המת, בשאין שם בני אדם כל צורכו. אבל אם יש שם כל צורכו — אין מבטלין.

וכמה בני אדם חשיב כל צורכו?

אמר רב שמואל בר איניא משמיה דרב: תריסר אלפי גברי, ושיתא אלפי שיפורי [תוקעי שופרות]¹²⁸.

ואמרי לה: תריסר אלפי גברי, ומינייהו [ומתוכם] שיתא אלפי שיפורי.

עולא אמר: כגון דחייצי גברי מאכולא עד סיכרא. דהיינו, מחיצת אנשים, משער העיר — ועד בית הקברות שסופדין אותו שם.

רב ששת אמר: כנתינתה של תורה — כך בעינן בנטילתה, דהיינו בזמן פטירתו של תלמיד חכם. מזה נתינתה — היתה בששים ריבוא, אף נטילתה — בששים ריבוא.

והני מילי — למאן דקרי ותני. אבל למאן דמתני לאחרים — לית ליה שיעורא¹²⁹ 130.

תניא, רבי שמעון בן יוחי אומר: בוא וראה כמה חביבין ישראל לפני הקדוש ברוך הוא, שבכל מקום שגלו — שכינה גלתה עמחן¹³¹.

ס"א], שפירש רבינו אליקום בר יוסף, דהיינו דווקא בשעת הוצאת המת. אבל כל זמן שמוטל עליו לקבורו, אין מבטלין תלמוד תורה. עוד כתב שם בשם הר"ר יו"ט מיוני, דתינוקות של בית רבן אין מבטלין אפילו בשעת הוצאת המת.

130. כתב הרא"ש [שם, ובכתובות פ"ב סי' ה'] בשם רב אחאי, דממילא שמעינן, דלמאן דלא קרי ולא תני, אין מבטלין עליו, אם יש מתעסקין בקבורתו.

131. כתב בשו"ת הרשב"א [ח"א סי' תי"ח]: "וכן יפורש מה שאמרו: כל מקום שגלו בו ישראל — גלתה שכינה עמהם, כלומר, השגיוחו עלינו לחמול אפילו בעת ענשו אותנו וכו'". עיי"ש שהביא עוד פירוש.

בנודע ביהודה [תניינא או"ח סי' ק"ז] האריך לבאר מהו ענין השכינה. וסיים: "וזהו הפי' שהשכינה שורה בישראל, שהשגחה שקרוי

127. כתב הרא"ש בכתובות [י"ז ע"א], דישי מפרשים, דהיינו שרשאין לבטל, אבל אין חובה לבטל תלמוד תורה — אלא במת מצווה. והביא את הירושלמי בפסחים [פ"ג ה"ז]: "רבי אבהו שלח לר' חנינה בריה יזכי בטיבריה. אתון ואמרון ליה: גמל הוא חסד. שלח ומר ליה: המבלי אין קברים בקיסרין שלחתיך לטבריא! שכבר נמנו וגמרו בעליית בית ארום בלוד, שהתלמוד קודם למעשה!" עיי"ש שהאריך. ועיי' בשיטה מקובצת שם. ועיי' בתוס' לעיל [ג' ע"ב, ד"ה מת מצוה].

128. כתב המהרש"א, שיש לכוין מנין זה, לפי שהשטן מקטרג אז. ומצינו שבי"ב אלף איש, לא היה כח לשטן עלייהו. כדכתיב במלחמת מדין, שנשלחו לצבא י"ב אלף איש: "לא נפקד ממנו איש". ושופרות נמי לבטל כח השטן, כטעם השופר בראש השנה.

129. הביא הרא"ש במסכת מועד קטן [פ"ג סי'